

Een benadering op maat

Resultaten van een Q-studie naar behoeften in de omgang met groepsleiders bij jongens in een justitiële jeugdinstelling

Marie-José Geenen

De kwaliteit van de relatie tussen jongens en groepsleiders in een justitiële jeugdinstelling bepaalt voor een deel het succes van hun vrijheidsbeneming. In een Q-studie is onderzocht wat jongens die in een justitiële jeugdinstelling verblijven belangrijk vinden in (de interactie met) groepsleiders. Er worden vier voorkeuren onderscheiden: angstig en gewillig, opstandig en afhoudend, autonoom en gelaten, en afhankelijk en benaderbaar. De behoeften in de omgang met groepsleiders van deze vier lopen uiteen. Inzicht in en bewustwording over deze voorkeuren kunnen handvatten bieden aan groepsleiders om hun bejegening beter af te stemmen op de jongens en daarmee de kans op een kwalitatief goede relatie en veranderbereidheid bij hen te vergroten.

Inleiding

Jaarlijks komen circa 1.900 jongeren in Nederland terecht in een justitiële jeugdinstelling (Valstar & Afman, 2013). De duur van hun verblijf varieert van enkele dagen tot enkele jaren. Deze jongeren worden in hun dagelijkse leefomgeving begeleid door groepsleiders en (senior) pedagogisch medewerkers, hier kortweg 'groepsleiders' genoemd. De relatie tussen groepsleiders en jongeren vormt het hart van de interventie in de JJI (Knorth e.a., 2010), en de aard van de relatie wordt beschouwd als een indicator voor behandelmotivatie tijdens het verblijf in detentie (Van Binsbergen, 2003) en een voorspeller voor gedragsverandering na detentie (Gover e.a., 2000; Kupchik & Snyder, 2009; Schubert e.a., 2012). De aard en kwaliteit van de relatie worden bepaald door omstandigheden (o.a. het heersende klimaat in de leefgroep), kenmerken van de jongere, kenmerken van de groepsleider en de wijze waarop groepsleiders en jongeren de interactie met elkaar beleven (Helm, 2011; Marshall & Burton, 2010). Naar dat laatste aspect – de beleving van de interactie met de groepsleiding door jongeren – zijn de laatste jaren verschillende onderzoeken verricht. Dat heeft inzicht verschaft in bejegeningaspecten die jongeren belangrijk vinden. Er is echter nog weinig bekend over de betekenis die jongeren daaraan verlenen, noch over mogelijke verschillen tussen subgroepen. Die informatie is van belang voor een goede aansluiting op behoeften van jongeren, die de kans op een kwalitatief goede relatie vergroot (Harder, 2011).

Dit artikel doet verslag van een onderzoek naar opvattingen van jongens over de interactie met de groepsleiding in een JJI. Het onderzoek is uitgevoerd met behulp van Q-Methodologie (Van Exel & De Graaf, 2005). Deze Q-studie maakt deel uit van een omvangrijker onderzoek naar de relatie tussen groepsleiders en

jongens in een justitiële jeugdinrichting (JJI), waarbij de relatie zowel vanuit het perspectief van de jongens als vanuit dat van de groepsleiders wordt bestudeerd. Naast deze Q-studie bestaat het onderzoek uit drie andere studies: een veldstudie in een JJI, focusgroepen met groepsleiders, en interviews met groepsleiders. Aan het slot van dit artikel wordt kort stilgestaan bij de focusgroepen waarin ook de resultaten van de Q-studie zijn besproken.

De onderzoeksvraag van de Q-studie luidt: Welke verschillende behoeften in de interactie met groepsleiders zijn te onderscheiden bij jongens in een justitiële jeugdinrichting en welk inzicht biedt dat in de betekenis die jongens geven aan de interactie met groepsleiders?

Hierna wordt eerst besproken wat al bekend is over bejegeningaspecten die jongeren in JJI's belangrijk vinden. Daarna wordt uitgelegd waarom gekozen is voor Q-Methodologie als onderzoeksmethode en hoe het onderzoek is uitgevoerd. Vervolgens worden de resultaten van de Q-studie besproken en worden de vier voorkeuren beschreven, dat wil zeggen clusters van opvattingen over omgang met de groepsleiding die zijn gevonden onder jongens in een JJI: angstig en gewillig, opstandig en afhoudend, autonoom en gelaten, en afhankelijk en benaderbaar. Het artikel wordt afgesloten met enkele conclusies.

Ervaringen van gedetineerde jongeren met groepsleiders

In deze paragraaf wordt besproken wat bekend is over de beleving van de interactie met groepsleiders bij gedetineerde jongeren. Alleen bevindingen uit onderzoek in Nederlandse JJI's komen aan de orde, omdat de opvang in Nederland op verschillende punten afwijkt van die in andere landen (Hazel, 2008). Zo zijn de inrichtingen in Nederland kleiner dan die in bijvoorbeeld de Verenigde Staten en Groot-Brittannië en er werken naar verhouding meer groepsleiders in de leefgroepen dan in andere landen (Van der Laan e.a., 2008). Er worden alleen studies besproken waarin aan jongeren zelf gevraagd is hoe zij de relatie ervaren. Tot slot zijn alleen studies geselecteerd die zijn verricht in of na 2008. De JJI's van na die datum verschillen namelijk wezenlijk van de JJI's van voor die tijd. Er verblijven tegenwoordig alleen nog maar strafrechtelijk geplaatste jongeren in een JJI.¹ De capaciteit van de JJI's is flink afgenomen (Valstar & Afman, 2013), en mede door de invoering van YOUTURN als basismethodiek en door professionalisering van (een deel van de) groepsleiding naar hbo-niveau (Dienst Justitiële Inrichtingen, 2013a) is de relatie tussen groepsleiding en jongeren meer pedagogisch van aard geworden (Dienst Justitiële Inrichtingen, 2013b).

Zes onderzoeken – verschillend in omvang, vraagstelling en subgroep – voldoen aan voornoemde criteria.² Daaruit blijkt dat jongeren in Nederlandse justitiële jeugdinrichtingen hun relatie met de groepsleiding over het algemeen als positief beoordelen (Eichelsheim & Van der Laan, 2011; Loeff, 2012) en dat er een ver-

1 De splitsing tussen civielrechtelijk en strafrechtelijk geplaatste jongeren is in 2008 in gang gezet en per 1 januari 2010 afgerond.

2 Loeff (2012), Eichelsheim & Van der Laan (2011), Van der Helm e.a. (2009), Harder e.a. (2012), Addink e.a. (2010), Donker & De Bakker (2012).

band bestaat tussen positieve bejegening door de groepsleiding en gevoelens van vrijheid, autonomie en stress (Eichelsheim & Van der Laan, 2011), affectie (Harder e.a., 2012) en motivatie voor behandeling (Van der Helm e.a., 2009). Recidivisten zijn negatiever over de omgang met groepsleiders dan nieuwkomers (Looff, 2012), en bejegening heeft op hen een grotere invloed dan op nieuwkomers (Eichelsheim & Van der Laan, 2011). Jongeren met een PIJ-maatregel³ zijn negatiever dan jongeren die op basis van voorlopige hechtenis of jeugd detentie in een JJI verblijven (Looff, 2012).

De genoemde onderzoeken geven een indruk van bejegeningaspecten die jongeren in een JJI belangrijk vinden in de interactie met de groepsleiding. De volgende aspecten ervaren jongeren als positief: betrouwbaarheid, veiligheid, betrokkenheid, goed luisteren, en consistente en rechtvaardige toepassing van regels. Negatieve ervaringen die door jongeren worden genoemd: geen ruimte krijgen, te strikte, inconsistente of onrechtvaardige toepassing van regels, gebrek aan aandacht, gebrek aan vertrouwen, verschil maken, tolereren van agressief gedrag, klachten niet serieus nemen, kleineren en macht misbruiken.

Bij de doelgroep, de gekozen onderzoeksvorm en de bevindingen van deze onderzoeken worden drie opmerkingen geplaatst. Alle onderzoeken op één na (Donker & De Bakker, 2012) zijn uitgevoerd onder jongens én meisjes. Het gaat weliswaar om kleine aantallen meisjes, maar mogelijk dat daardoor ruis is ontstaan in de bevindingen, aangezien meisjes en jongens verschillende behoeften hebben in de relatie met groepsleiders (Marsh & Evans, 2009). Daarnaast zijn, met uitzondering van de jeugdsurvey (Looff, 2012), alle onderzoeken uitgevoerd onder een subgroep van de jongerenpopulatie in de JJI's, waardoor er weinig zicht is op verschillen in waardering van de bejegening tussen de diverse subgroepen.

Een tweede opmerking betreft de onderzoeksvorm die in alle onderzoeken is gehanteerd: interviews en/of vragenlijsten. Dat lijkt om verschillende redenen niet zo'n geschikt middel voor jongeren in een JJI. Allereerst omdat schaamte of angst voor repercussies de antwoorden van jongeren kan kleuren (Tourangeau & Yan, 2007) en jongeren door groepsdruk elkaar kunnen beïnvloeden bij het beantwoorden van vragen. Van der Helm (2011) beschrijft bijvoorbeeld hoe in zijn onderzoek jongeren vooraf in de groep met elkaar bespraken welke antwoorden zij zouden gaan geven op de in te vullen vragenlijsten. Vragenlijsten en interviews doen bovendien een beroep op taalvaardigheid, die over het algemeen bij jongeren in een JJI gering is vanwege een laag opleidingsniveau, psychiatrische problematiek (Colins e.a., 2010) en/of een licht verstandelijke beperking (Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2011). De kans dat jongeren met een licht verstandelijke beperking vragen niet goed begrijpen of sociaal wenselijk beantwoorden is groter dan bij niet verstandelijk beperkte jongeren (Finlay & Lyons, 2002) vanwege een gebrekkige selectieve aandacht, een lager denktempo en een lagere woordenschat (Moonen, 2006).

Een derde opmerking betreft de aard van de bevindingen van genoemde onderzoeken. Deze geven inzicht in de bejegeningaspecten die jongeren in een JJI als belangrijk ervaren, maar geven geen inzicht in de betekenis die jongeren geven

3 PIJ staat voor plaatsing in een justitiële jeugdinstelling.

aan deze aspecten, noch in mogelijke gradaties in het belang dat de verschillende aspecten voor hen hebben.

Onderzoeksmethode

Q-Methodologie, vormgegeven door grondlegger Stephenson (1953) en later verder uitgewerkt door Brown (1980), is bij uitstek geschikt voor het onderzoeken van opvattingen en vooral ook van verschillen en overeenkomsten daarin (Shinebourne, 2009). In een Q-studie wordt aan respondenten gevraagd om een set van uitspraken over het te onderzoeken onderwerp te rangschikken volgens een vast sjabloon (quasi-normale verdeling) op basis van hun individuele voorkeur. Elke rangordening is een weergave van het persoonlijke standpunt van de betreffende respondent. Vervolgens worden vergelijkbare rangordeningen op grond van factoranalyse geclusterd, waardoor groepen worden onderscheiden die soortgelijke opvattingen delen.

Een voordeel van een Q-studie ten opzichte van andere kwalitatieve methoden is dat verschillende opvattingen nauwkeuriger te vergelijken zijn (Donner, 2001). Een Q-studie ondervangt bovendien enkele nadelen van andere onderzoeksvormen, zoals in voorgaande paragraaf benoemd. Zo kunnen respondenten elkaar niet beïnvloeden in hun antwoorden doordat zij de kaartsorteertaak individueel uitvoeren. En een Q-studie doet een gering beroep op cognitief vermogen en taalvaardigheid. Respondenten hoeven immers zelf geen antwoorden te produceren, maar verwoorden hun opvattingen door het rangordenen van kaartjes. Het is vooral ook een uitdagende en speelse vorm van onderzoek, die voor jongeren aantrekkelijk is (Tielen e.a., 2008) en die veel ruimte biedt om een eigen mening te geven (Ellingsen e.a., 2010).

Een Q-studie bestaat uit de volgende stappen (Van Exel & De Graaf, 2005): het verzamelen van alle mogelijke uitspraken over het betreffende onderwerp (concours) en het daaruit maken van een selectie (Q-set), het selecteren van respondenten aan wie de kaartjes worden voorgelegd (P-set), het laten ordenen van uitspraken door respondenten en met hen in gesprek gaan over de ordening (Q-sort), en het onderwerpen van de Q-sorts aan een statistische analyse en het interpreteren van de resultaten (Q-analyse).

Concours en Q-set: uitspraken

Voor het verzamelen van relevante uitspraken is gebruikgemaakt van eigen data-materiaal, te weten observatienotities uit een veldstudie in JJI Den Hey-Acker en verbatim uitgeschreven interviews uit eerder onderzoek onder jongens die gedetineerd waren in diverse justitiële jeugdinstellingen (Geenen, 2010; Geenen & Schroen, 2012). Daarnaast zijn bevindingen gebruikt uit de in de voorgaande paragraaf genoemde zes onderzoeken en enkele literaire non-fictie publicaties, waarin ervaringen over verblijf in een JJI vanuit het perspectief van jongeren zijn beschreven (Anbeek, 2009; Dumon Tak, 2007; Kaddouri, 2011). Dat leverde een eerste set van 150 uitspraken op. De selectie van een hanteerbaar aantal uitspraken uit dit concours was erop gericht zo veel als mogelijk bestaande opvattingen

te vangen in een Q-set, ervan uitgaande dat een perfecte Q-set niet bestaat (Watts & Stenner, 2012) en dat wat er precies op de kaartjes staat minder van belang is dan de overwegingen die respondenten na afloop van het sorteren naar voren brengen (Donner, 2001). Door op elkaar lijkende, onduidelijke en multi-interpreteerbare uitspraken er uit te halen is een set met zo veel mogelijk verschillende opvattingen gecreëerd.

De validiteit van deze set is zo groot mogelijk gemaakt door in de formulering dicht bij de woorden van de respondenten te blijven en rekening te houden met hun geringe taalvaardigheid door te streven naar bondige uitspraken. De Q-set is vervolgens getest bij vijf jongens in een JJI, van wie drie Nederlands niet als moedertaal hadden en drie een laag opleidingsniveau hadden (voortgezet speciaal onderwijs of vmbo-basis). Gekeken is of formuleringen begrepen werden en uitspraken herkend werden. Een bijgestelde set van uitspraken is voorgelegd aan enkele vakinhoudelijke deskundigen: onderzoekers en (ex-)groepsleiders uit een JJI. Tot slot is de Q-sort bij wijze van proef bij enkele jongens afgenomen. Dat resulteerde uiteindelijk in een Q-set van 43 uitspraken (zie tabel 3).

P-set: respondenten

Aan deze studie hebben 47 jongens deelgenomen, van wie 32 gedetineerd waren in JJI Den Hey-Acker (Breda) en 15 in JJI Het Keerpunt (Cadier en Keer). Uit de laatste Jeugdsurvey blijkt dat jongeren in JJI Den Hey-Acker en JJI Het Keerpunt in hun opvattingen over de omgang met groepsleiders niet significant afwijken van jongeren in andere JJI's (Looff, 2012).

Bij het selecteren van respondenten is gestreefd naar representatie van zo veel mogelijk verschillende opvattingen over het betreffende onderwerp (Brown, 1980). Hoe vaak die opvattingen voorkomen is in het kader van een Q-studie niet relevant. Er is gestreefd naar een zo groot mogelijke diversiteit in de P-set (zie tabel 1) op grond van zes variabelen, die – zo blijkt uit de in de voorgaande paragraaf beschreven onderzoeken – opvattingen over groepsleiders kunnen beïnvloeden: (a) leeftijd; (b) verblijfstitel; (c) verblijfsduur; (d) al eerder in een JJI of eerste keer in een JJI; (e) etnische herkomst; (f) opleidingsniveau. Respondenten zijn geworven via de sneeuwbalmethode totdat een voldoende diverse groep van een redelijke omvang was verkregen. Voor een Q-studie is dat in de regel 40 tot 60 respondenten (Willig & Stainton-Rogers, 2008).

Alle jongens deden vrijwillig mee aan de Q-studie. Zij ondertekenden een *informed consent*-verklaring en kregen de waarborg dat gegevens anoniem zouden blijven.

Q-sort: kaartsorteertaak

Na een korte uitleg over het onderzoek en het beantwoorden van enkele vragen met betrekking tot hun achtergrondkenmerken (zie tabel 1) is aan de respondenten gevraagd om de 43 kaartjes naar belangrijkheid te rangordenen in de sorteerstructuur zoals weergegeven in figuur 1.

Het verdelen van de kaartjes werd goed ingeleid en begeleid door de onderzoeker en haar assistenten. Zij hielpen de jongens stap voor stap om de kaartjes te sorte-

Tabel 1: Achtergrondkenmerken van de respondenten

a Leeftijd	aantal	%	b Verblijfstitel	aantal	%
14-15	2	4	Voorlopige hechtenis	17	36
16-17	19	40	Zelfmelder	2	4
18-19	13	28	Detentie	10	21
20-23	13	28	PIJ	13	28
	47	100	PIJ-ESP**	5	11
				47	100
c Verblijfsduur	aantal	%	d Eerste keer in JJI/eerder in JJI	aantal	%
1 week of korter	3	6	Eerste keer in JJI	23	49
1-4 weken	9	19	Overplaatsing vanuit volwassenendetentie	2	4
1-3 maanden	11	24	Eerder in JJI	22	47
3-12 maanden	14	30		47	100
Langer dan een jaar	10	21			
	47	100			
e Etniciteit	aantal	%	f Opleidingsniveau***	aantal	%
Allochtoon*	28	60	Praktijk-school/AKA (mbo-niveau 1)	8	17
Autochtoon	19	40	Vmbo	22	47
	47	100	Mbo	17	36
				47	100

* Eén/beide ouders geboren in een niet-westers land

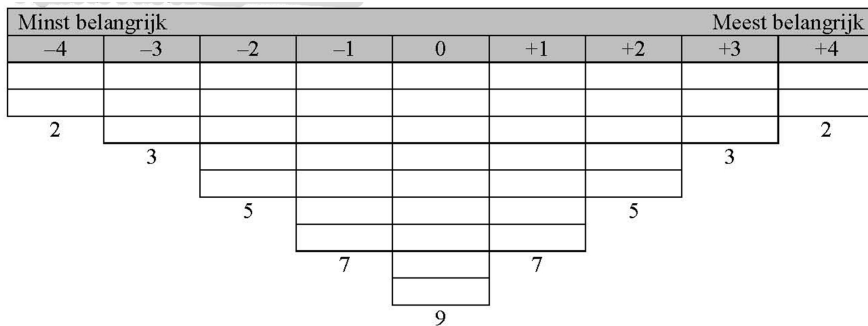
** PIJ = PIJ-maatregel, ESP = ernstig seksuele problematiek

*** In de meeste gevallen niet afgerond

ren. Eerst maakten de respondenten een grove selectie in drie stapels (meest belangrijk, minst belangrijk, twijfelgevallen), daarna verdeelden ze de kaartjes stapsgewijs over alle kolommen: van de meest belangrijk gevonden uitspraken uiterst recht (+4) tot de minst belangrijk gevonden uitspraken links (-4). De jongens legden zelf de kaartjes op een uitvergrote versie (A1-formaat) van de sorteerstructuur voor hen op tafel. Nadat de 43 kaartjes op tafel lagen, is aan alle respondenten gevraagd om toe te lichten waarom ze de uitspraken die zij aan de uiteinden hadden geplaatst het meest/het minst belangrijk vonden. Tevens is gevraagd welke betekenis deze uitspraken voor hen hebben. De toelichtingen zijn gebruikt bij de analyse en bij de beschrijving van de clusters van opvattingen.

De kaartsorteertaak bleek voor alle jongens goed uit te voeren. Waar nodig zijn uitspraken tijdens het sorteren uitgelegd. De toelichting van de respondenten op de sortering na afloop bood de mogelijkheid te controleren of de uitspraken goed

Marie-José Geenen

Figuur 1 Gebruikte sorteerstructuur

begrepen waren. Het afnemen van de Q-sort, inclusief het gesprek dat na de kaartsorteertaak werd gevoerd, nam gemiddeld dertig tot veertig minuten in beslag (de sorteertaak tussen de tien en twintig minuten). Daarmee was het goed uitvoerbaar voor jongens die minder lang hun concentratie kunnen vasthouden. De kaartjes met uitspraken stimuleerden de deelnemende jongens om uitgebreid te vertellen over hun behoeften in de interactie met groepsleiders en ervaringen daarover te delen.

Tabel 2: Eigenschappen van de factoren van de vierfactorenoplossing

		Factoren				
		A	B	C	D	
Aantal definiërende variabelen		7	13	7	3	30
Verklaarde variantie		10%	16%	10%	8%	44%
Correlaties tussen factoren	A					
	B	0,52				
	C	0,46	0,50			
	D	0,37	0,28	0,37		

Q-analyse

Om clusters met overeenkomstige sorteringen van kaartjes te onderscheiden is een zogenoemde *by-person*-factoranalyse toegepast op de 47 Q-sorts (Brown, 1980). Dat is een factoranalyse gebaseerd op correlaties tussen de rangschikkingen die de respondenten hebben gemaakt (de Q-sorts) en dus niet, zoals in een klassieke factoranalyse, een analyse op basis van correlaties tussen variabelen, in dit geval de uitspraken. Voor het statistisch verwerken van de data uit de 47 Q-sorts is het computerprogramma PQMethod gebruikt (Schmolck, 2011). Voor het extraheren van factoren is de *centroid*-methode gebruikt en voor het roteren de varimax-methode, zoals het meest gebruikelijk is in een Q-studie (Dziopa & Ahern, 2011). Dat heeft geleid tot een vierfactorenoplossing: dat wil zeggen vier verschillende voorkeuren voor de omgang met groepsleiders (zie tabel 2).

Voor elke factor is een geïdealiseerde score op elke uitspraak berekend. Deze geeft weer hoe een respondent de 43 uitspraken zou hebben gesorteerd wanneer hij een lading van 100 procent op de betreffende factor zou hebben (zie tabel 3).

Tabel 3: *Uitspraken en geïdealiseerde factor scores*

	Uitspraak	Factor A	Factor B	Factor C	Factor D
1	Heeft regelmatig contact met mijn familie	-1	-3	-3	0
2	Heeft humor	0	2 **	0	-1
3	Heeft veel ervaring nodig om dit soort werk te doen	2	0	1	-1
4	Maakt uitzonderingen op de regels	0	-1	2 **	-1
5	Is niet bang voor mij	3 **	0 *	-1	-1
6	Vergeeft het mij als ik iets verkeerd heb gedaan	1	-1 **	1	0
7	Gaat sporten met ons	-3	1 **	0 *	-2
8	Is op de hoogte van mijn zaak	0 **	-2	-2	-2
9	Is duidelijk over de regels	0	2 **	-1	-1
10	Vraagt hoe het met mij gaat	1	0	0	0
11	Helpt mee met corvee	-2	-2	1 **	-4 **
12	Doet spelletjes of kijkt film met ons op de groep	1	0	-2 *	-1
13	Doet wel eens iets extra's voor mij	-2	-2	2 **	0
14	Heeft dezelfde culturele achtergrond als ik	-3	-3	-3	-4
15	Maakt tijd voor mij vrij als ik ergens mee zit	3	1	1	3
16	Liegt niet tegen mij	2	4 **	3	2
17	Is een vrouw	-4 *	-4 *	-2	-2
18	Is een man	-4	-4	-4	-3
19	Zegt eerlijk hoe hij over mij denkt	-1	4 **	0	0
20	Doet wat hij belooft	2	3	3	1
21	Doet geen dingen achter mijn rug om	-1 **	3	1	2
22	Doet niet zo maar (zonder reden) boos tegen mij	1	0	1	0
23	Maakt zich echt zorgen om mij	-2	-2	-1	1 **
24	Laat mij weten wat hij over mij schrijft	0	2 **	-1 **	0
25	Beschuldigt me niet te snel ergens van	1	0	0	0
26	Behandelt me niet als een kind	0	1	4 **	1
27	Speelt niet de baas over mij	0	1	4 **	1
28	Luistert echt naar mij	2	2	3	2
29	Spreekt positief over mij	1	1	0	0
30	Heeft vertrouwen in mijn toekomst	3	-1	2	3
31	Behandelt iedere jongen hetzelfde	4	3	-1 *	-3 *
32	Vertelt ook iets over zichzelf	-2	-1	-2	-1
33	Werkt veel dagen per week (is er vaak)	0 **	-2 *	-3	-3

Marie-José Geenen

Tabel 3: (Vervolg)

Uitspraak	Factor A	Factor B	Factor C	Factor D
34 Gelooft dat ik kan veranderen	4	0 **	0 **	4
35 Begrijpt hoe het bij mij thuis is	-3	-3	-4	2 **
36 Kijkt goed wat VOOR MIJ belangrijk is	1	0	-2 **	4 **
37 Legt duidelijk uit wat hij bedoelt	-1 *	2 *	2	1
38 Helpt mij bij het regelen van belangrijke zaken	0	0	0	2 **
39 Vindt het niet belangrijk waarvoor ik hier zit	-1	-1	2 **	-2
40 Begrijpt wat voor mij belangrijk is in mijn leven	-1	-1	1 **	3 **
41 Helpt mij als ik een moeilijk gesprek ga voeren met iemand	-2	-1	-1	1 **
42 Zegt wel eens 'dankjewel' of 'sorry' tegen mij	2 *	1	0	-2 **
43 Overlegt met collega's over afspraken die met mij zijn gemaakt	-1	1	-1	1

Toelichting bij tabel 3

Een -4 achter een uitspraak betekent dat de respondenten uit deze groep deze uitspraak (gewogen) gemiddeld genomen het minst belangrijk vonden en de +4-uitspraak het meest belangrijk.

* Onderscheidende uitspraken voor deze factor: $p < 0,05$; ** onderscheidende uitspraken voor deze factor: $p < 0,01$

Interpretatie

De vier gevonden factoren representeren elk een groep van opvattingen die sterk met elkaar overeenkomen en die afwijken van de andere opvattingen. Van de 47 respondenten laden er 30 significant op een van de vier factoren (zie tabel 2). Gezamenlijk verklaren de vier voorkeuren 44 procent van de totale variantie in de 47 rangschikkingen. Bij de interpretatie van de factorgroepen is gebruikgemaakt van de samengestelde rangschikkingen zoals weergegeven in tabel 3. Er is gekeken naar de meest kenmerkende uitspraken van een factor, te weten uitspraken waarop hoog (+4, +3) of laag (-4, -3) gescoord wordt, en naar uitspraken waar de ene factorgroep opmerkelijk verschilt van de andere. De toelichtingen die door de respondenten zijn gegeven na afloop van de sorteertaak zijn gebruikt om meer inzicht te verkrijgen in de betekenis van de sortering en de betekenis die de uitspraken voor de respondenten hebben.

Resultaten

Op grond van persoonskenmerken (zie tabel 1) is een indicatie te geven van de prevalentie van twee voorkeuren onder bepaalde subgroepen van de JJI-populatie. Voorkeur A leeft vooral bij de jongere jongens (gemiddeld 17 jaar) die voor het eerst in detentie verblijven, en voorkeur C vooral bij de wat oudere jongens (gemiddeld bijna 21 jaar) die al langere tijd (soms verscheidene jaren) in de JJI verblijven. Voorkeuren B en D zijn niet te koppelen aan één subgroep.

De hierna beschreven vier voorkeuren zijn getypeerd met twee woorden, waarvan het eerste woord uitdrukt hoe jongens zich voelen ten opzichte van groepsleiders

en het tweede hoe zij zich (willen) verhouden tot groepsleiders: angstig en gewillig (A); opstandig en afhoudend (B); autonoom en gelaten (C); afhankelijk en benaderbaar (D). In de hierna volgende beschrijvingen zijn de toelichtingen die de respondenten gaven over hun sortering cursief weergegeven. Tussen haakjes zijn de nummers van de uitspraken gegeven en daar achter de geïdealiseerde factor-score voor die uitspraak (zie tabel 3).

Voorkeur A: angstig en gewillig

Deze jongens zijn bang voor de agressie van groepsgenoten. Het geeft hen een onveilig gevoel als groepsleiders door hun angst mogelijk niet meer in staat zijn om hen te beschermen tegen die agressie. Zij hechten er veel waarde aan dat de groepsleiding niet bang is (5: +3). Veel ervaring in het werk (3: +2) staat voor hen gelijk aan overwicht hebben in de groep. Om die reden moet een groepsleider niet te veel over zichzelf vertellen (32: -2), dat zou zijn positie kunnen verzwakken. *'Als een jongen brutaal is, dan moeten zij durven zeggen "ga naar je kamer" en niet denken "misschien gaat ie boos worden". Want jij bent de groepsleider, niet wij.'*

Duidelijkheid in het contact met de groepsleiding is voor deze jongens belangrijk. Ze vinden het belangrijk dat iedereen hetzelfde wordt behandeld (31: +4). Net als de afhankelijke jongens (voorkeur D) zoeken deze jongens naar bemoediging door de groepsleiding; dat deze gelooft dat zij kunnen veranderen (34: +4) en vertrouwen heeft in hun toekomst (30: +3). Zij stellen prijs op een-op-eengesprekken met een groepsleider (15: +3).

In de woorden van deze jongens klinkt boetevaardigheid en zelfreflectie. Zij vinden dat zij niet voor niets in *'een gevangenis'* zitten, dat ze daarvoor moeten boeten en dat ze daarvan kunnen leren. Die boetevaardigheid spreekt ook uit de opvatting over contact met de familie. Het is niet nodig dat de groepsleiding uitgebreid contact onderhoudt met familie (1: -1) want *'ze hebben het al zwaar genoeg'*.

Voorkeur B: opstandig en afhoudend

Deze jongens verwachten eerlijkheid, rechtvaardigheid en duidelijkheid. Ze vinden het belangrijk dat een groepsleider niet liegt tegen hen (16: +4), eerlijk zegt hoe hij over hen denkt (19: +4), doet wat hij belooft (20: +3), geen dingen achter hun rug om doet (21: +3) en hen als iedere andere jongen behandelt (31: +3). Regels geven hun houvast (9: +2) en zij vinden het niet prettig als er uitzonderingen op de regels worden gemaakt (4: -1). Eerlijkheid en rechtvaardigheid hangen voor deze jongens nauw samen met gelijkwaardigheid. *'Als je van mij verwacht dat ik niet lieg, dan verwacht ik het ook van jou.'*

Deze jongens geven aan niet gecommandeerd te willen worden. *'Als de groepsleiding aan mij vraagt "wil je misschien de deur dicht doen", dan zal ik, ook al heb ik geen zin, opstaan, maar als een groepsleider zegt "doe die deur dicht", dan denk ik "fuck you".'* Groepsleiding moet niet de baas over hen spelen (27: +1). *'Als jij dat doet, dan gaat iedereen jou haten. En in plaats van dat jij ons het leven probeert zuur te maken, gaan wij jou het leven zuur maken.'* Deze jongens onderscheiden zich van de andere drie voorkeuren doordat zij zeggen weinig belang te hechten aan een positieve stimulans van de groepsleiding. Ze vinden het weinig zinvol als de groepsleiding

Marie-José Geenen

zegt te geloven in hun vermogen tot veranderen (34: 0) of als de groepsleiding aangeeft vertrouwen te hebben in hun toekomst (30: -1). *'Als ik er zelf maar in geloof, dat is het belangrijkste'*, zegt een van de respondenten hierover.

Deze jongens willen groepsleiders niet te dichtbij laten komen. *'Hun hoeven niet te weten wat ik voel'*, zegt een jongen en ze kunnen het ook niet weten, stelt hij. *'Ze draaien gewoon de deur dicht en gaan weg.'* Ze hebben moeite om groepsleiders te vertrouwen en zijn in hun uitingen opstandig. Toch stellen zij het meest van alle jongens prijs op humor (2: +2) en het gezelschap van groepsleiders door samen te sporten (7: +1) of spelletjes te doen (12: 0). De groepsleiding moet *'niet chagrijnig zijn'*, het liefst *'een beetje dollen met ons'* en *'niet alles serieus nemen'*.

Voorkeur C: autonoom en gelaten

Deze jongens beroepen zich op hun leeftijd en hun verblijfsduur in de JJI en willen niet als kind behandeld worden (26: +4) of dat de groepsleiding de baas over hen speelt (27: +4). Zij beoordelen de regels over het algemeen als te kinderlijk en vinden dat de groepsleiding af en toe best een uitzondering op de regels kan maken (4: +2) en soms ook iets extra's voor hen kan doen (13: +2). Dat ze als volwassene en als individu gezien willen worden komt ook naar voren waar het gaat om contact met 'thuis'. De groepsleiding hoeft geen contact met hun familie te onderhouden (1: -3) of te begrijpen hoe het er thuis aan toe gaat (35: -4). *'Ik zit hier voor mezelf, niet voor mijn familie.'*

Net als de opstandige jongens (voorkeur B) hechten de autonome jongens veel waarde aan rechtvaardigheid en eerlijkheid. Dan gaat het vooral om: niet liegen (16: +3), doen wat je belooft (20: +3) en goed luisteren (28: +3). Ook voor hen geldt daarin als leidend motto: voor wat hoort wat. Als ik niet lieg, moet de groepsleiding ook niet liegen. Als ze van mij verwachten dat ik luister, moeten zij ook luisteren. Waar oneerlijkheid en onrechtvaardigheid bij de jongens uit voorkeur B een gevoel van opstandigheid opwekken, wordt bij deze jongens meer gelatenheid in hun antwoorden zichtbaar.

Deze autonome jongens willen als individu worden gezien en vinden het belangrijk dat hun delict geen rol speelt in het contact met de groepsleiding (39: +2). De aanwezigheid van de groepsleiding op de groep (33: -3) of samen spelletjes doen of film kijken (12: -2) of sporten (7: 0) vinden ze niet erg belangrijk. *'Ik heb het niet zo op die leiding, het zijn gewoon pionnetjes, die mijn deur open moeten maken.'* Alleen voor ervaren beroepskrachten zeggen deze jongens respect te hebben (3: +1). Stagiairs en nieuwe beroepskrachten moeten dat in hun ogen eerst verdienen. Die doen te veel *'wat uit het boekje komt'* en *'denken te vaak dat ze het allemaal al weten'*.

Voorkeur D: afhankelijk en benaderbaar

Deze jongens hebben behoefte aan persoonlijke aandacht en steun van groepsleiders. Het is belangrijk dat de groepsleiding weet wat voor hen belangrijk is (36: +4 en 40: +3) en dat een groepsleider tijd vrijmaakt als ze ergens mee zitten (15: +3). In tegenstelling tot de jongens uit de andere drie voorkeuren waarderen deze jongens het als groepsleiders zich zorgen om hen maken (23: +1). Af en toe een

gesprek met de groepsleiding stelt hen gerust. Ze vinden het belangrijk dat de groepsleiding echt luistert (28: +2) en niet doet alsof.

Deze jongens verwachten – meer dan de jongens uit de andere voorkeuren – hulp en begeleiding van de groepsleider als zij bijvoorbeeld een moeilijk gesprek moeten voeren (41: +1) of als er belangrijke zaken geregeld moeten worden (38: +2). Net als de angstige jongens (A) hechten zij erg veel waarde aan bemoediging door groepsleiders, maar niet zoals bij voorkeur A ingegeven door een behoefte aan veiligheid en duidelijkheid, maar vanuit onzekerheid over hun eigen vermogens. Ze vinden het prettig als groepsleiders geloven dat ze kunnen veranderen (34: +4) en vertrouwen hebben in hun toekomst (30: +3). In tegenstelling tot de andere drie groepen vinden deze jongens het belangrijk dat de groepsleiding begrijpt hoe het bij hen thuis is en weet wat daar speelt (35: +2). Net als de andere jongens vinden ze contact met familie (1: 0) niet erg belangrijk, maar ze accepteren dat het af en toe nodig is. *‘Van mij mogen ze wel eens af en toe bellen, om te zeggen of het goed gaat.’*

Gedeelde opvattingen, verschillende belevingen

De respondenten zijn het over een aantal zaken eens met elkaar, wat voor een relatief hoge correlatie tussen de verschillende voorkeuren zorgt (zie tabel 2). Respondenten lijken bejegening door een groepsleider over het algemeen belangrijker te vinden dan biografische kenmerken als sekse (17, 18) of etnische herkomst van de groepsleider (14). Dat komt overeen met bevindingen van De Swart (2011), die concludeert dat sekse geen en etnische herkomst nauwelijks invloed heeft op de door jongeren ervaren kwaliteit van de relatie met de groepsleiding. Er is wel een verschil in de beleving met vrouwelijke groepsleiding (17): autonome (C) en afhankelijke (D) jongens vinden het belangrijk dat er (ook) vrouwelijke groepsleiders zijn, omdat ze met vrouwen gemakkelijker over gevoelens kunnen praten.

Bejegeningaspecten zoals niet liegen (16), doen wat je belooft (20) en goed luisteren (28) worden door alle jongens belangrijk gevonden; de betekenis die jongens daaraan geven varieert echter. Voor angstige jongens (A) is goed luisteren van belang omdat hun dat een gevoel van veiligheid geeft. De opstandige jongens (B) beschouwen goed luisteren als een uiting van respect, voor de autonome jongens (C) betekent luisteren serieus genomen worden en voor de afhankelijke jongens (D) als individu gezien worden. Betrouwbaarheid, dat onder andere naar voren komt in niet liegen (16) en doen wat je belooft (20), wordt in diverse onderzoeken als een belangrijk bejegeningaspect genoemd (Harder e.a., 2012; Van der Helm e.a., 2009). Dat wordt in deze Q-studie bevestigd. Betrouwbaarheid heeft echter een verschillende betekenis voor elk van de vier groepen. Voor de angstige jongens (A) is betrouwbaarheid vooral duidelijk zijn in wat je zegt en doet. Voor de opstandige jongens (B) is betrouwbaarheid eerlijk zijn in woord en daad. Voor de autonome jongens (C) is betrouwbaarheid nauw verbonden aan eerlijk zijn over rapportages, die bepalend kunnen zijn voor verlenging van PIJ, verlofregeling enzovoort (zie daarover ook Addink e.a., 2010). Voor de afhankelijke jongens (D) gaat het bij betrouwbaarheid om structuur, duidelijkheid en houvast bieden.

Slotbeschouwing

In dit artikel worden ten aanzien van de omgang met groepsleiders bij jongens in een JJI vier verschillende voorkeuren onderscheiden. De mate van het voorkomen van voorkeuren is met een Q-studie niet te duiden (Thomas & Baas, 1992/1993); er zijn dan ook geen uitspraken te doen over de mate waarin deze vier voorkeuren voorkomen in de jongerenpopulatie van de Nederlandse justitiële jeugdinrichtingen. Om de prevalentie van deze voorkeuren te achterhalen zouden deze in een survey voorgelegd kunnen worden aan een representatieve groep jongens die in een JJI verblijven.

De gekozen onderzoeksmethode maakte het mogelijk om behoeften vanuit het perspectief van de jongens te bestuderen en daarbij dicht bij hun beleving te blijven (Brown, 2006). De set met kaartjes en het speelse en ongedwongen karakter van de sorteertaak inspireerden respondenten te vertellen over hun opvattingen over de omgang met groepsleiders. De resultaten laten zien dat jongens uit de vier verschillende groepen ieder om een andere bejegening vragen. De angstige jongens, vaak nieuwkomers, zijn bang voor pesterijen, mishandeling, groepsdruk en machtsmisbruik van leeftijdgenoten (zie ook: Harvey, 2007; Van der Laan e.a., 2008; Van Binsbergen, 2003). Het is voor hen van belang dat groepsleiders leren omgaan met hun gevoelens van angst voor agressie (Van der Helm e.a., 2011), zodat zij niet terugdeinzen om bescherming te bieden wanneer het tot een escalatie in de groep komt. Opstandige jongens (B) zijn ambivalent naar de groepsleiding; ze zijn geneigd de strijd aan te gaan, maar zoeken vanwege behoefte aan humor en gezelligheid ook de nabijheid van groepsleiders. Er is een gerede kans dat sommige groepsleiders deze opstandige jongens als 'moeilijk' ervaren en contact met hen uit de weg gaan (zie daarover ook Moses, 2000). Het is dan ook belangrijk dat groepsleiders zich niet laten verleiden om mee te gaan in de strijd, maar zoeken naar en inspelen op de achterliggende behoeften. Autonome jongens (C) verblijven over het algemeen al geruime tijd in de JJI. Zij zijn gepokt en gemazeld en weten wat ze willen. Ze hebben zich leren aanpassen aan de omstandigheden (zie daarover ook Drost, 2008). Voor hen is het belangrijk dat groepsleiders ruimte bieden om verantwoordelijkheid te dragen binnen de leefgroep, bijvoorbeeld met betrekking tot corvee of koken. Voor de afhankelijke jongens (D) is het belangrijk dat de groepsleiding bemoediging biedt en steun geeft bij praktische zaken die deze jongens zelf niet kunnen regelen, zoals het bellen naar een advocaat.

Samenplaatsen van deze vier uiteenlopende groepen is, gezien de huidige tweedeling in kortverblijf- (korter dan drie maanden) en langverblijfgroepen, niet te vermijden. Angstige jongens zullen over het algemeen in kortverblijfgroepen terug te vinden zijn, autonome jongens in langverblijfgroepen; de overige twee groepen zullen zowel in kortverblijf- als langverblijfgroepen te vinden zijn. Het lijkt zinvol angstige jongens zo min mogelijk samen te plaatsen met opstandige jongens, die een onveilige sfeer creëren door strijd aan te gaan. Autonome jongens die soepelheid in het toepassen van regels nastreven kunnen beter niet samen worden geplaatst met jongens uit andere voorkeuren die juist hechten aan een duidelijke toepassing van de regels.

Hoe groepsleiders omgaan met zulke uiteenlopende behoeften van jongens in de leefgroep is besproken in focusgroepen bestaande uit groepsleiders werkzaam in JJI Den Hey-Acker. De groepsleiders geven aan de vier voorkeuren te herkennen in de doelgroep waarmee zij werken, maar achten zich niet altijd in staat om hun bejegening af te stemmen op deze behoeften. Als redenen noemen zij versluitend gedrag van jongens en onvoldoende tijd voor een-op-eencontact (waardoor behoeften niet herkend worden), en groepsdynamische processen die het lastig maken om op individuele behoeften in te spelen (zie daarover ook Hanrath, 2013; Moses, 2000). Verder blijkt dat afstemmen op diversiteit in behoeften vraagt om diversiteit in teamsamenstelling (de een kan nu eenmaal beter met opstandige jongens omgaan, de ander beter met angstige jongens, enzovoort) en een stabiel en goed op elkaar ingespeeld team. Met de inkrimping van de JJI's en daarmee gepaard gaande reorganisaties zijn deze voorwaarden op dit moment lastig te realiseren.

Het verdient aanbeveling om groepsleiders goed te equiperen en te trainen, waardoor zij beter in staat zijn in te spelen op de diverse behoeften van de aan hen toevertrouwde jongens in de leefgroep in de JJI. Een dergelijke benadering op maat zal de kwaliteit van de relatie vergroten en daarmee ook de kans op gedragsverandering van jongens in een JJI.

Literatuur

- Addink, A., Lekkerkerker, L. & Vermeij, K. (2010). *Dertig jongeren met PIJ. Cohortstudie naar het voortraject, de tenuitvoerlegging en het natraject van de PIJ-maatregel*. Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut.
- Anbeek, T. (2009). *Vast*. Amsterdam: Uitgeverij Podium.
- Ashkar, P.J. & Kenny, D.T. (2008). Views from inside: young offenders subjective experiences of incarceration. *International Journal Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52, 584-612.
- Binsbergen, M. van (2003). *Motivatatie voor behandeling: ontwikkeling van behandelmotivatie in een justitiële instelling*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Brown, S.R. (1980). *Political subjectivity: applications of Q methodology in political science*. New Haven/Londen: Yale University Press.
- Brown, S.R. (2006). A match made in heaven: a marginalized methodology for studying the marginalized. *Quality & Quantity*, 40(3), 361-382.
- Colins, O., Vermeiren, R., Vreugdenhil, C., Brink, W. van den, Doreleijers, T. & Broekaert, E. (2010). Psychiatric disorders in detained male adolescents: a systematic literature review. *Canadian Journal of Psychiatry*, 55(4), 255-263.
- Dienst Justitiële Inrichtingen (2013a). *Kwaliteitskader Justitiële Jeugdinrichtingen. Verantwoorde zorg en verantwoorde werktoeleiding in het kader van professionalisering jeugdzorg*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Dienst Justitiële Inrichtingen (2013b). *Visie op orthopedagogisch leefklimaat (versie 2, 19 juli 2013, definitief)*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Donker, A. & Bakker, W. de (2012). *Vrij na een PIJ. Voorspellende factoren van acceptatie vrijwillige nazorg en recidive na een PIJ-maatregel*. Leiden: Hogeschool Leiden, lectoraat Jeugd.

Marie-José Geenen

- Donner, J.C. (2001). Using Q-sorts in participatory processes: an introduction to the methodology. In: T.W. Bank (ed.), *Social analysis: selected tools and techniques*. Washington DC: The World Banks/Social Development Department, 24-59.
- Dumon Tak, B. (2007). *Rotjongens. Het leven in de jeugdgevangenis*. Amsterdam: Atheneum-Polak & Van Genneep.
- Drost, J. (2008). *Residentiële justitiële opvoeding. En de houding van jongens ten opzichte van sociale grenzen*. Utrecht: Uitgeverij Agiel.
- Dziopa, F. & Ahern, K. (2011). A systematic literature review of the applications of Q-technique and its methodology. *Methodology*, 7(2), 39-55.
- Eichelsheim, V.I. & Laan, A.M. van der (2011). *Jongeren en vrijheidsbeneming. Een studie naar de wijze waarop jongeren in Justitiële Jeugdinstellingen omgaan met vrijheidsbeneming*. Den Haag: WODC/Boom Juridische uitgevers.
- Ellingsen, I.T., Størksen, I. & Stephens, P. (2010). Q methodology in social work research. *International Journal of Social Research Methodology*, 13(5), 395-409.
- Exel, J. van & Graaf, G. de (2005). *Q methodology: a sneak preview*. Geraadpleegd via www.qmethod.org.
- Finlay, W.M.L. & Lyons, E. (2002). Acquiescence in interviews with people who have mental retardation. *Mental Retardation*, 40(1), 14-29.
- Geenen, M.-J. (2010). *Stoppen is afzien. Welke betekenis geven jongeren aan professionals in het proces van stoppen met criminaliteit?* 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Veiligheid.
- Geenen, M.-J. & Schroen, C. (2012). Hij gelooft in mij. De kracht van positieve verwachtingen in de justitiële jeugdzorg. *Sozio*, 17, 28-33.
- Gover, A.R., Mackenzie, D.L. & Armstrong, G.S. (2000). Importation and deprivation explanations of juveniles' adjustment to correctional facilities. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44(4), 450-467.
- Hanrath, J. (2013). *De groepsleider als evenwichtskunstenaar. Het dagelijks werk op de leefgroep in een justitiële jeugdinstelling*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Harder, A. (2011). *The downside up? A study of factors associated with a successful course of treatment for adolescents in secure residential care*. Groningen: University of Groningen.
- Harder, A., Knorth, E.J. & Kalverboer, M.E. (2012). A secure base? The adolescent-staff relationship in secure residential youth care. *Child & Family Social Work*, 18, 305-317.
- Harvey, J. (2007). *Young men in prison: Surviving and adapting to life inside*. Devon: Willan Publishing.
- Hazel, N. (2008). *Cross-national comparison of youth justice*. Londen: Youth Justice Board.
- Helm, P. van der (2011). *First do no harm. Living group climate in secure juvenile correctional institutions*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Helm, P. van der, Boeke, I., Stams, G. & Laan, P. van der (2011). Fear is the key: keeping the balance between flexibility and control in a Dutch youth prison. *Journal of Children's Services*, 6(4), 248-263.
- Helm, P. van der, Klapwijk, M., Stams, G.-J. & Laan, P. van der. (2009). 'What works' for juvenile prisoners: the role of group climate in a youth prison. *Journal of Children's Services*, 4(2), 36-48.
- Kaddouri, Y. (2011). *Lach met de duivel. Autobiografie van een 'rotte-appel'-Marokkaan*. Amsterdam: Van Genneep.
- Karver, M.S. & Caporino, N. (2010). The use of empirically supported strategies for building a therapeutic relationship with an adolescent with oppositional-defiant disorder. *Cognitive and Behavioral Practice*, 17(2), 222-232.

- Knorth, E.J., Harder, A.T., Huyghen, A.M.N., Kalverboer, M.E. & Zandberg, T. (2010). Residential youth care and treatment research: care workers as key factor in outcomes? *International Journal of Child and Family Welfare*, 13, 49-67.
- Kupchik, A. & Snyder, R.B. (2009). The impact of juvenile inmates' perceptions and facility characteristics on victimization in juvenile correctional facilities. *The Prison Journal*, 89(3), 265-285.
- Laan, A.M. van der, Vervoorn, L., Schans, C.A. van der & Bogaerts, S. (2008). *Ik zit vast. Een exploratieve studie naar emotionele verwerking van justitiële vrijheidsbeneming door jongeren*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers/WODC.
- Looff, J.D. (2012). *Het verblijf in justitiële jeugdinstellingen: Jeugdsurvey 2012*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Marsh, S.C. & Evans, W.P. (2009). Youth perspectives on their relationships with staff in juvenile correction settings and perceived likelihood of success on release. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 7(1), 46-67.
- Marshall, W.L. & Burton, D.L. (2010). The importance of group processes in offender treatment. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 141-149.
- Moonen, X.M.A. (2006). *Verblijf, beeld en ervaringen van jongeren opgenomen in een orthopedagogisch centrum voor jeugdigen met licht verstandelijke beperking*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- Moses, T. (2000). Attachment theory and residential treatment: a study of staff-client relationships. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(4), 474-490.
- Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (2011). *Zorg voor ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren*. Advies 6 juni 2011.
- Schmolck, P. (2011). *PQMethod versie 2.20*. Geraadpleegd via <http://schmolck.userweb.mwn.de/qmethod/>.
- Schubert, C.A., Mulvey, E.P., Loughran, T.A. & Losoya, S.H. (2012). Perceptions of institutional experience and community outcomes for serious adolescent offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 39(1), 71-93.
- Shinebourne, P. (2009). Using Q method in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(1), 93-97.
- Stephenson, W. (1953). *The study of behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- Swart, J. de (2011). *De professionele jeugdzorgwerker*. Enschede: Saxion University of Applied Science.
- Thomas, D.B. & Baas, L.R. (1992/1993). The issue of generalization in Q methodology: reliable schematics revisited. *Operant Subjectivity*, 16(1/2), 18-36.
- Tielen, M., Staa, A.L. van, Jedeloo, S., Exel, N.J.A. van & Weimar, W. (2008). Q-methodology to identify young adult renal transplant recipients at risk for nonadherence. *Transplantation*, 85(5), 700-706.
- Tourangeau, R. & Yan, T. (2007). Sensitive questions in surveys. *Psychological Bulletin*, 133(5), 859-883.
- Valstar, H. & Afman, T. (2013). *JJI in getal. 2008-2012*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Watts, S. & Stenner, P. (2012). *Doing Q methodological research. Theory, method & interpretation*. Londen: Sage.
- Willig, C. & Stainton-Rogers, W. (2008). Q methodology. Sage research methods online. In: *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*, 215-239. Geraadpleegd via <http://srmo.sagepub.com>.